

EZER KÖZÜL EGY.

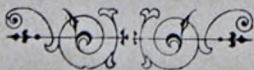
(Házáren megê.)

— Pátkánián Rafael költeménye. —

Valld meg hát igazán bűvös-bájos úrnőm:
Miért vagy örökké oly szomorú, mondd csak —
Szived mire vágyik? Mi hiányzik néked?
Hisz' termeted karcsú, — orcáid virulnak.
Eltakar a bársony' s a selyem' pompája,
Elég egy intésed, egy-egy pillantásod
S a szolgálhad immár követi parancsod;
Szól a zene éjjel-nappal, ha kívánod.
Lábaid a puha szőnyegen nyugosznak,
Termeidben pompáz' sok illatos virág;
Zamatos gyümölcsöcsel asztalid megrakva
S finom nargile-nek élve vár itt reád;
Soh' se irigyeld ám az angyalok sorsát —
Hisz' paradicsom itt ez a te lakásod!
Nem alacsony szolga felesége lettél,
Hanem a hatalmas pasa a te párod;
S álmadozni ilyen sorsban: esztelenség! — . . .
Imigy szólt az öreg hárem-örző asszony
Örményhon leánya, — a szép Hrípszimához,
Kit erővel üzőtt lelketlen hatalom
Keresztény hitének megtagadásához . . .
Hrípszima nem felelt bár egyetlen szóval,
Örzője szavára, — csak hallgatott mélyen
S elfordítá arczát, lelkében undorral;

Ah, e borús arczon bánat-felhők ültek,
Könnyek nedvesíték szép sötét szemeit,
Melyekkel csüggedten tekint föl az égre —
Majd szive' mélyébe rejtve gyötrelmeit,
Merev tekintetét a felhőkre szegzi,
S mint czikázó villám, — szívét általjárja
Édes emlékezés a szép gyermekkorra,
Szerető szülőkre, testvérrre, rokonra;
Régi szép napokra, midőn gondtalan' élt
És egy percz alatt már mindent elveszite!
Épp a föltámadás' szent ünnepén történt:
Hogy eljött a tisztt, kit négy kavas sz kísére,
S a szülői házhoz belépnek parancscsal:
Hozzák Hrípszimát a pasa háremébe!
Szegény anyja' szive megszakadt azonnal,
Apja oda siet lánya védelmére,
Ah, de a kavasznak éles kardja villan —
S az édes apa is földre rogy' halottan! . . .
Így jött Hrípszima a pasa háremébe,
S török hitre térve, le is monda nyomban
Övéiről végkép, egész életére — —
Vajon kényszeríték, a midőn lemonda,
Vagy önként tev é azt, — én sem mondhatom meg;
Csupán annyit tudok, hogy azon nap óta
Nem fakadt mosolyra s örömére nem vált
Neki többé se táncz, se ruha, se semmi;
Soha ellenére, — ki földulta keblét —
A szegény nő' ajka átok-szót nem ejt ki,
Csak kesergő szívvvel egyre azt susogja:
Szabadításomra mért nem siet senki?

SIMAY JÁNOS.

Az örmény hirlapirodalom.

Előzsiának régi népei között az örmény az egyetlen, mely az évszázadoknak folyamatában soha nem zárkózott egészen el a kulturának igényei előtt. Eltekintve a görögöktől, egyetlen keleti népben sincs több fogékonyság ezen igények iránt, mint az örményben. Tudvalevő dolog, mily buzgósággal fáradoztak mindenkor nyelvöknek s irodalmi emlékeiknek megőrzésén, mily eleven munkásságot fejtenek ki a szellemi élet terén még a legtávolibb országokban, Indiában és Perziában is.

Soha sem volt nagyon zajos ez a tevékenység, a mint hogy jellemüktől általában véve egészen idegen a feltűnést hajhászó hivalkodás. Innen van, hogy Európa aránylag keveset tud az örmények irodalmáról s csak egy-két tudós hatolt be gazdag kincses hazába a tudományos műveknek, melyeket irodalmuk az idők során át felhalmozott

Ezen irodalom egyik ágát az örmény időszaki sajtónak fejlődésmenetét és mai állapotát óhajtjuk a jelen vázlatban megismertetni a szíves olvasóval.

Az első örmény hirlap közel egy évszázaddal ezelőtt, 1795-ben látott napvilágot Kalkuttában, az ottani örmény kolóniának kezdeményezése folytán. Mint egyebekben, itt is nehéz volt a kezdet, a lap nem élt két évnél tovább. Különben is az egész vállalat sporadikus jellegű volt s csakis az Indiában élő örményeknek szükségleteit tartotta szem előtt.

Az örmény szellemi kulturának sajátképeni újra élesztése és modernizálása a híres Mechitarnak érdeme, ki mint tudva van, a tizennyolczadik század második felében alapította a velencei mechitarista kolostort, mely ettől kezdve góczpontjává lett az irodalmi mozgalomnak. 1799-ben kezdtek meg a mechitaristák a „Taregrutiun“-nak, (Dárékêruthiun) vagyis „Évkönyv“-nek kiadását új örmény nyelven. Ez a vállalat tizenhét évig állott fenn. 1807-ben csatlakozott hozzá egy másik, szintén Velenczében kiadott füzetes folyóirat. Öt évvel később megindították a török fővárosban a „Konstantinápolyi Figyelő“-t (Tidág Büzandian), a mely szintén több évig élt.

E kísérletek után, melyek nem találtak még kellő visszhangot az örmény közönségnél, szünet állott be a sajtó fejlődésében. 1820-tól 1838-ig nem volt az örményeknek hirlapjuk, vagy legalább nem olyan, a mely több évfolyamot megért volna. E megszakítás után amerikai protestans hitküldérek vállalkoztak egy örmény havi közlöny kiadására. A lap széles körű programmal Smyrnában jelent meg, illusztrálva s igen tartalmas cikkekkkel. De mert a kiadói nagyon is előtérbe állították protestans törekvéseiket, mihamar elvesztette a lap valamennyi olvasóját s ennek folytán meg kellett szünnie.

Az 1840-ik évvel szakadatlan fejlődésnek korszaka veszi kezdetét az örmény hirlapirodalomra nézve. A Balthasárián Lukács által ekkoron alapított „Ársáluisz Arárádján“ (Ararat hajnala) napjainkig fennáll. Nagyobb szabású időszaki folyóirat, a mely csakhamar élénk érdeklődéssel találkozott az örményeknél s jelentőségre tett szert különösen Indiából hozott számos közleményével. Balthasárián szegény létére a sajátjából fedezte a vállalat költségeit s folyvást sokat áldozott annak érdekében, mert soha nem volt hatszáznál több előfizetője.

Ugyancsak 1840-ben indult meg Konstantinápolyban egy török nyelven bár, de örmény betűkkel nyomtatott hirlap, a melyet nagyon megkedveltek a törökök, mert az egyszerű örmény betűk olvasása sokkal könnyebb, mint a török írásjegyeké. Ez idő szerint is Konstantinápolyban négy vagy öt oly török hirlap jelenik meg, a melyet örmény betűkkel nyomtatnak.

A velencei mechtaristák 1843-ban alapították a „Páz-máveb“ folyóiratot (neve „polyhistor“-t jelent), a mely szintén ma is fennáll. *) Két évvel utóbb kezdte meg Tagatian,

*) Ez a gondosan szerkesztett folyóirat évnegyedenként (március, június, szeptember és december hónapokban) jelenik meg. Ime egyik legújabb füzetének tartalomjegyzéke: »Jubileumi ünnepély Emin tanár tiszteletére. — A konstantinápolyi örmény kath. iskolák. — A berlini kir. könyvtár örmény kéziratainak jegyzéke. — Polemia a „Méság“ szerkesztőjével az örmény betűk kiejtése fölött. — Az orientalisták bécsi kongressusa és az örmény földleírás — Tanulmány Araxes völgyéről s három régi városáról. —

a híres költő Kalkuttában az „Ázgászér“-nek (Ázkászér, Hazafi) kiadását, míg a protestans hitküldérek Konstantinápolyban újra egy napilappal léptek fel, az „Üdv hírnöke“-vel (Ávetaber, Ávédápér), hogy propagandát csináljanak ez úton is az örmény lakosság között. E vállalatnak ellensúlyozására indult meg a „Szurhándak Konstantinopolso“ (Konstantinápolyi hírnök), a mely utóbb czímet változtatott s félhivatalos közlönyévé lett a patriarchának.

Ez időtájt keletkezett Tiflisben is egy örmény hirlap, melynek kezdeményezése Transkaukázia akkori helytartójától, Woronzon hercegtől indult ki. A herceg minden úton-módon terjeszteni akarta az általa kormányzott tartományokban az európai kulturát s ez indította arra, hogy a hirlap-irodalmat is támogassa.

Megélénkülván lassanként a szépirodalom terén is a tevékenység s mindinkább érezhető lévén annak szüksége, hogy a nyugati államok politikai és társadalmi viszonyaival megismerkedjenek az örmény nép műveltebb osztályai, előkelő konstantinápolyi örmények jelentékenyebb pénzösszeget bocsátottak a bécsi mechtaristák rendelkezésére, azon megbizással, hogy a kor igényeinek egészen megfelelő havi folyóiratot indítsanak meg. „Európa“ nevet adtak neki s 1858-ban családi lappá alakították át.

Négy évvel előbb hagyta el a sajtót Konstantinápolyban az első száma két lapnak, melyek mihamar nem csekély jelentőségre tettek szert. Az egyik a „Noé Galambja“, melyet két fiatal örmény Markosián és Abro adott ki. Mindketten tolmácsok voltak a portánál, módjukban volt tehát megbízható értesüléseket szerezni lapjuk számára. A másik a maig fennálló „Mászisz“ vagy Árarat, mely buzgó képviselője az örmények érdekeinek Konstantinápolyban s szerencsésen meg tudott mindeddig birkozni a nehézségekkel, melyek Törökországban minduntalan útjába gördülnek egy ily vállalatnak. A „Mászisz“ ez idő szerint szépirodalmi hetilap;

Egy bünbánó sóhajai, költemény, Kuseneroff atyától. — A megrablott fészek. (Költemény). — Adomák: Sz. János keresztje. — Egy szegény orvos kalandja. — Földrajzi szemle. — Történeti szemle.

kiadja Utudsian, ki főleg angolból és francziából való átültetésekkel tette ismeretessé a nevét.

Az ötvenes évek vége táján egybeült is keletkeztek részint a politikával, részint a tudományokkal és szépirodalommal foglalkozó örmény lapok. Nevezetesen Párisban egy képes havi folyóirat; Konstantinápolyban a „Musajk Massiaz“ (az Ararát műzsája), mely csakis szindarabok fordítását hozta; Tiflisben a maig fennálló „Örményországi Méh;“ Moszkvában Názariáncz tanár vezetése alatt az „Északi Fény,“ a török fővárosban a humoristikus „Konstantinápolyi Méh,“ stb.

A hatvanas években némi alkotmányt engedélyezvén a törökök kormánya az örmények számára, ezzel élénkebb virágzásnak indult az időszaki sajtó is. Megnövekedett az örmény iskolák száma, s a szellemi életnek minden ágában pezsgő életnek jelenségei mutatkoztak. Egymásután hagyták el a nyomdafestéket az új hirlapok, de a legtöbb csakhamar be is végezte rövid pályafutását. Egy fiatal nyomdász a többek közt „Örményországi Papagály“ czimű lapot is adott ki, a melyet egészen egymaga irogatott össze s a példányokat is maga hordozta szét kevés számú előfizetőjének.

Valamivel később indult meg Sz. Pétervárott, Pátkánian Rafael vezetése alatt az „Észak“ (Hivszisz), Tiflisben „Az örmény világ darúja (Krunck Hajocz h Áschárhi), Etsmiadinban IV. Györgynek, az elhunyt patriarchának kezdeményezésére a maig fennálló „Ararat“ s Baku és Susa transkaukázai városokban is több más időszaki vállalat. Az összes örmény lapok között a legjelentékenyek volt a „Phunds“ havi folyóirat, melyet Tiflisben 1876-ban Hovhanesian Abgár alapított s mely a jelen kor egész kulturai életét felölelő tartalmával leginkább megközelítette az európai hason irányú folyóiratokat. Hogy az olvasónak képet nyújthassunk e vállalatról ide igtatjuk egyik füzetének tartalom jegyzékét:

„Az orleansi szüz. Barchudarianc fordításában. — A népnevelés — V. Narses patriarchának ifjúkori évei. — Költemények Patkanian Ráfaeltól. — Költemény Petőfitől. — Novella. Zola Emiltől. — Hanka V., életrajz. — A török-örményeknek jogai és alkotmánya. — Könyvészet. — Utazási benyomások Örményországból, Kacsberunitől. — Bel-

földi szemle. — Politikai szemle. — A mellékleten Sand Georgenak egyik regénye.“

A „Phunds“ csak hat évig állott fenn. Igen sokba kerülén az előállítás, 1881-ben heti lappá alakította át „Viszhang“ (Arcakank) czimen, a mely ez idő szerint is megjelenik s épen úgy kiválik tartalmas cikkei által, mint elődje. Hohanesian Abgar Németországban végezte tanulmányait s a német főiskolákon nyerték kiképeztetésüket a többi tífisi örmény lapok vezetői is, nevezetesen dr. Ardzruni, a „Mésag“-nak és Spandarianc, a „Nor Dar“-nak szerkesztője.

Jelenleg 22 lap jelenik meg örmény nyelven, a legnagyobb rész természetesen Törökországban. Az 1795-től maig keletkezett örmény lapok száma 141-re megy. Ezek közül 51 politikai napilap volt, 29 tudományos és szépirodalmi havi folyóirat, 30 politikai-szépirodalmi, 7 humoristikus, 4 zenészeti, 4 tanügyi lap stb. A napjainkban megjelenő örmény lapok sorában legidősebb a smyrnai „Ararat“, mely a múlt évben fennállásának huszonötödik évi fordulóját ünnepelhetette meg.

A mi az örmény lapok előfizetőinek számát illeti, átlag nem megy néhány száznál többre s egy lapnak sem volt mindeddig 1600-nál több előfizetője. Konstantinápolyban egyébiránt nem is oly fontos az előfizetők száma, mert a példányonkinti eladás igen jelentékeny szokott lenni.

Ily körülmények közt nem is hajtanak sok hasznot kiadóiknak e lapok s munkatársaikat is vagy épen nem, vagy felette szerényen díjazhatják. Csak a „Phunds“ és a „Daru“ képezett e tekintetben kivételt, melyek közül az utóbbi ivenként (s a mi pénzünkben számítva) 20—30, az előbbi 50—80 forintjával is díjazta közleményeit.

* 1)

¹⁾ E jegy alatt is azon kitűnő munkatársunk dolgozik, ki önálló, becses műveivel nevét a hazai írók előtt tiszteltté tette.

Az örmény nemzet ős vallása.

Irta G. J. G. m. *)

I.

Azt hiszem, nem szólok a valóság ellen, midőn azt állítom, hogy — kivétel nélkül — minden régi nemzetnek ős történelme, ha nem is egészben, legalább részben a sötétség fátyola alatt rejtezik. — Hát még ezen nemzeteknek régi mythológiája, mely már természeténél fogva is titkos, rejtélyes?

Ezen állításunkat kénytelenek vagyunk az örmény nemzetre nézve is fenntartani; mert a történelemből nem vagyunk képesek bizonyos tényt előmutatni arra, hogy valósággal mi és milyen volt az örmények vallása a legrégibb időkben, p. Kr. előtt körülbelül, egy vagy másfél ezred évvel?

Ha az ékiratok olvasására súlyt fektetni, vagy az olvasóknak hitelt adni lehetne, akkor úgy találjuk, hogy az örményeknek a régi időben bályványképeik voltak — Opert, Sareukin emlékirataiból Haldi és Bagabartu nevű bályványképeket olvas ki. Ezeket Sareukin-, Thassa-, Urarti (Ararati) királyától zsákmányolta. — Ha helyes Opertnek ezen olvasása, akkor a Haldi névnek nagy hasonlatossága van az örmény Pacht = pald (sors, szerencse) szóval. . . .

De eltekintve az úgysis kétségbe vonható ékiratok értelmezésétől, Anahit, Vahaken, Asztghig istenségek, — kiket iróink Artemis-, Herkules- és Aphrodite-vel azo-

*) Jelen közleménynél kútforrásul használtuk Agathangelos' Eznik, Chorenei, Katergian és Karakásian műveit. -- Agathangelos, ki Tiridates királynak secretariusus volt, mint első rendű remek író megírta az örmény nemzet megtérését a keresztény vallásra, mi Tiridates alatt, a IV. század elején, Világosító Szent Gergely által történt. -- Golphai Eznik az V. század első felében irt klasszikus nyelvezettel egy kitünő munkát, melynek címe a »R onto eretnekségekről.« — Chorenei M. Örmények történelme című munkájáról ismeretes (lásd Armenia 1-ső sz. 20. l. és 2. sz 50 l.) Katergian J. bécsi mechtarista; e jelentékeny író művei közül itt csak a minden kritikát felülhaladó »Világ történelmét,« említjük (két vaskos kötet, Bécs 1849—50). Karakasian, nevezetes az 1880-ban Konstantinápolyban kiadott »Örmények Itészeti történelme« című becses munkájáról.

nosoknak tartanak, ¹⁾ — mint neveikről is világosan látszik. — tulajdonképeni örmény istenségek voltak. Ezeknek a kultusa nagyon régi lehetett, különösen Armeniának nyugati és délszaki tartományaiban, mint: Daranaghi, Egegheác, Dercsán és Taronban. ²⁾

Úgy látszik, hogy a legrégebb időkben (körülbelül Árá királykodása alatt, mintegy 1000 évvel Kr. előtt) a sok istenőség dívott az örményeknél. ³⁾ A szentelt helyek közül említést érdemel különösen Armávir városa, a hol Aramniak által ültetett platánfák leveleinek mozgásai — a Haik dynastia idejében — mintegy jövendőmondó jelentőséggel bírtak. ⁴⁾

Mindazonáltal az örmények ős vallásának állapota határozottan arra mutat, hogy eleinte az örmény isteni tisztelet, ha nem is egészen, legalább nagy részben közel állott a Zoroaster tanához. Erről tanuskodik az ő nyelvűből megmaradt sok szó; mint például, a legfelsőbb lény Aramázt-nak (a Zenda-Vesta szerint Ahuramazda) neveztetik; ez (Zoroaster tanítása szerint) az ég és föld teremője ⁵⁾ Hasonlóképen innen kölcsönözték a szellemi lények dualismusát is; az egyik lény jó, a másik rossz; az első: heresdág (ferisde = angyal), az utóbbi: tjev-nek (dijv = ördög.) ⁶⁾ neveztetik — Ezekén kívül, valamint az örményeknek, úgy azoknak is, kik Zoroaster tanát követték, nem voltak templomaik, ⁷⁾ mivel e tan szerint tiltva volt az istenséget a templomok korlátolt fedelei alá szorítani. ⁸⁾

A persepolisi felirat ékiratai, melyekben a vallási kultusokról is van szó, az örményeket azok közé sorozzák, kik a zend valláshoz tartoznak. Ebből tehát világos, hogy az örmények valósággal Zoroaster vallását követték. — Az örmény regészeknek bizonyosan tudomásuk volt nem csak a

¹⁾ Agathang. CXIII. — Chor. II. könyv. XIV. feje.

²⁾ Chor. II. k. XIII. és XIV. feje.

³⁾ Chor. I. k. XV. f.

⁴⁾ Chor. I. k. XX. f.

⁵⁾ Agath. V. 57. l.

⁶⁾ Eliseus. II. k. 52. l.

⁷⁾ Chor. I. k. IX. f. 48. l.

⁸⁾ Katergian, Világtört. I. köt. 73. §. 159 — 162.

perzsák Zenda-Vesta-járól, hanem egyszersmind az indusok Veda-járól is; mert ez utóbbinak egynehány regéje történelmi alakba burkolva, Árá és Tigranes hadjáratainak historiáját beszéli el. ¹⁾

De később — az Arsacida fejedelmek alatt — lassanként egymásután innen is onnan is idegen kultusok hoztak be. Ezek aztán eltávolították, elűzték a régi, tisztább és egyszerűbb tanítást. — Először Kis-Ázsiából hozták át Artemis istenséget, melynek kultusa és templomai nevezetese és hiresek voltak. Ez, miután átköltözött az árja és örmény nemzetekhez — Anahid-nak neveztetett. Mások áthozták a parthus királyok kultusából, kiknél már jóval azelőtt meg volt rontva, meg volt romolva és tönkre téve Zoroaster kultusa; most itt még inkább összevegyült a görögök mythologiajával, kiknek bálványképei, papjaikkal együtt Örményországba hozattak. — Mint egy gyönyörű zsákmányt küldötte be I. Artaxes, Kis-Ázsiából a mű-izléssel készült görög bálványokat. ²⁾

Örményországban kezdetben Hastisat, azután Ani, Thil. Eriza és Bakaharics, később az ujonnan fölállított Bakuán vagy Diczavan voltak a szentelt városok. Mindegyiknek volt saját papja. — Nem egy ízben nyertek a király fivérei, sőt néha magok a királyfiak is a királytól főpapsági tisztet, mely kiterjedt az egész ország kultusára; ez történt különösen akkor, midőn a Vahuni család kiesett ezen méltóságból, melyet örökségül viselt utódról-utodra.

Rendkívüli esetekben magok a királyok is zarándokoltak a nevezetes bálvány templomokhoz. ³⁾ — Ezeknek áldozatai voltak általában: fehér bikák és kecskebakok; hasonlóképen arannyal és ezüsttel díszesen felékesített fehér lóvak és öszvérek, arany koszorúk, ezüst áldozati-edények, drága kövekkel kirakott vasák, ünnepi ruhák; ⁴⁾ és egyszer-máskor virág koszorúk, vagy bokros zöld faágak. ⁵⁾

¹⁾ Karakas. Örm. Krit. tört. 53, 167 és 274.

²⁾ Chor. II. könyv. XIV. feje. 189.

³⁾ Katarg. I. köt. 74. §. 163. l.

⁴⁾ Agath. I. feje. 30 l.

⁵⁾ Agath. V. f. 45.

Az örmények fő-istenségei voltak:

I. Aramazda vagy hős Aramazda, ¹⁾ ki minden teremtménynek atyja. ²⁾ Ez — úgy látszik — az Arsacida uralkodóház királyainak mintegy saját istensége volt. Ani megerősített városa, hol ennek bálványképe állott, ³⁾ — volt az örmény nemzet főpapjainak metropolisa. ⁴⁾ — Itt irattak fel egyszersmind a fejedelmek végzett dolgai és hős tettei; innen szedettek aztán később össze az úgy nevezett pap-uralmi (mehenágán) történelmek. ⁵⁾ Itt voltak ezenkívül a királyok sírhelyei is; ⁶⁾ míg később Bakuan a főpapoknak adott nyughelyet. — III. Tigranes, fivérének Másán főpapnak tiszteletére — ennek sírhalmá fölébe — Bakuanban a vendégfogadó (vánádúr) Aramazdának, egy második templomot emelt, hogy a vendégek éldeljék az áldozatokat és részesüljenek az elfogadás és jó ellátásban; miért is az itt fölállított oltár Vendégfogadó istenségnek is neveztetett. ⁷⁾ Valarsak király pedig általános ünnepélyt rendezett az új év elején Navaszart hó első napján. Ekkor éldelték azon esztendőben termett különféle gyümölcsöket; ennek okáért, ugyanazon bálványkép, még Amanorá ⁸⁾ (újévi) istenségnek is neveztetett. ^{*} —

¹⁾ Agath. VI. 57. — XII. 102.

²⁾ Agath. CIX. 586.

³⁾ Chor. II. köt. XIV. fej. 189. l.

⁴⁾ Chor. II. köt. LIII. 273. l.

⁵⁾ Chor. II. köt. XLVIII. 261. l.

⁶⁾ Agath. CIX. 586. l.

⁷⁾ Chor. II. k. LXVI. 300. l. Agath. CXIX. 620. l.

⁸⁾ Chor. ugyanott. — Agath. CXIX. 619.

^{*} Ki gondolta, kinek jutott esze ágába, ezen sorok írásáig, hogy Magyarországon, újesztendő alkalmával, a jámbor és istenfélő örmények által olyan általánosan használt daláuzi éldéletének szokása, a pogányság idejéből (Valars Kr. e. 146 – 124) utódról utódra átszállott isteni tisztelet emlékének bizonyítéka lenne? — A régi örmények újéve Navaszart elsejére esett, mely hónap megfelel körülbelül a mi September vagy October hónapunknak. — Keleten e hóban van a legtöbb gyümölcs. — A hónap elnevezés elmaradt; az új esztendő helye is megváltoztatott; de a gyümölcsök éldete megmaradt. E szokás fennáll az erdélyrészi örményeknél ma napság is, de nem eredeti alakban, hanem nagyon elferdítve és elfajúlva; elfajúlt, vagy azért, mivel az örménység itt új hazájában nem találta fel a gyümölcsök sokféleségét, vagy még inkább azért, mivel a keve-

Volt Aramazdanak egy harmadik, úgy nevezett mennydörgő (ambrobajin) oltára is Georgiában; ezt korán reggel a házak tetejéről imádták.¹⁾

Értesítés a lengyel-örményekről.

Írta: dr. HANUSZ JÁNOS. *)

A lengyel-örmények közül jelenleg legtöbben Galicia-, Bukovina-, és Bessarabiában laknak. Örményországból a XI. században jöttek e tartományokba, miután a törökök Áni városát földúlták.

A gazdagabbaknak vagyonát örökös földbirtokok képezik; ezek gabonát termelnek és barmokat nevelnek. A középrenedű örmények kereskedést űznek. A kereskedő örmények fővárosa a Cseremiz vize mellett fekvő Kutj.

rék, mit a hazai gyümölcsökből készített, inyének nem ízlett... Az újesztendő alkalmával Aramazda emlékére éldelt különféle gyümölcsökből tehát az erdélyrészi örményeknél csak a dió, mák (ezt sokan nem is használják) és a citromhéja maradt meg; ezek mézben megpörkölve adják a dáláuzit. — Ellenben a pogány vallásból fenn maradt liturgiai szokás, a keleti örményeknél még maig is eredeti épségben van meg az Anusáburban (édes táplálék). Ez egy keverék mindenféle gyümölcsből; a fő alkatrész azonban cukor és buza; — ezeken kívül van benne bőven magos és mag nélküli malozsa, tisztított mandola, különféle lehámozott aszalt szilva, dió, mogyoró, pisztác, narancs darab és több másféle keleti száraz gyümölcs. — A keverék — miután jól meg van főve — egy tömeget képez, melynek nagyon jó és kéjes íze van. — E sorok írója, több újéven át éldelte, ezen indirekt Aramazda tiszteletére készült illatos és kellemes éledelt.

¹⁾ Chor. II. k. LXXXV. fej. 346. l.

*) A tudós író és kitűnő armenista a bécsi egyetemnél a sanskrit nyelv tanára; több ideig tartozkodott Kutjban, hol a lengyel-örmények nyelvét teljesen elsajátította. Az itt közölt cikket a szíves szerzőnek ján. 12-én 1887-ben hozzám intézett sz. p. levelében adott engedélye alapján fordítottam következő című igen becses művéből: »O jeziku Ormián polskich« (Sur la langue des Arméniens polonais), melyet a krakói tudományos Akadémia adott ki 1886-ban. E cikk lengyel-örmény nyelven — mely azonos a hazai örmények nyelvével — van írva.

Itt laknak még lengyelek és ruthenek is, kik leginkább iparosok és földmivelők, — s zsidók, kik kereskedést folytatnak marhával, juhokkal és más egyéb tárgyakkal.

Kuty város örmény népessége ezernégyszáz lelket számol; ezek közül mintegy ötszázan beszélnek örményül. A városi örmények nyelvöket inkább kereskedés közben használják; titkos nyelven beszélnek, hogy más ne értse meg őket. Legtöbbet beszélnek lengyelül és ruthenül.

Katholikusok és örmény templomukban örmény misét hallgatnak. Úgy látszik, hogy ezt a könyv-nyelvet (irodalmi, templomi nyelv) senki sem érti meg. Mise alatt néha örményül is énekelnek, a hitszonoklat, gyonás és éneklés lengyelül történik. A kutyak jelenlegi örmény nyelvében sok lengyel és ruthen szó van; nem ritkán török és oláh szó is fordul elő beszédökben. Mostani nyelvtanuk nagyon különbözik a régi nyelvtől. A mi örményeink nem értik meg jól sem a török-, sem a perzsa-örményt.

A mi örményeink többnyire útban vannak; eljárnak majd Bessarabiába, majd Moldvába; vesznek juhot, bérbecst (űrű) és disznót — és eladás végett ezeket elviszik Bécsbe, sőt Poroszországba is. Sokan nyereséggel térnek vissza, mások károsodnak.

Nejeik házi gazdasszonyságot folytatnak; gyermekeiket nevelik, tanítják és régi szokásaikat rendesen megtartják.

Az örmények főétele a churutos ángáds-abur, rizs-kása (prindze ábur, le riz bouilli) és a régi buzszen (füstölt kecskehús.) Meg lehet ismerni a lengyel-örményt arcvonása- és a fej fekete hajzatáról.

Az örmények becsületes emberek, istenesek, munkás-keresők és kereskedésökben igazságosak; szeretik az anyaföldet, a hol születtek.

Az utolsó örmény király síremléke Saint-Denis-ben.

Irta: BÁRÁNY LUKÁCS.

1886. május 16-án a francia éjszaki-vasút párisi állomás helyén egy kis társaság gyűlt össze, melynek tagjai — számra nézve ötvenen — mindannyian örmények voltak. Vezette őket a marseille-i örmény kolónia lelkésze Uthudsián Izsák s céljuk volt a „st.denis“-i királyi sírbolt egyik síremlékét, az utolsó örmény királyét megtekinteni s megkoszorúzni. A vasúti-vonat Párisból St.Denis-be robogott, hol leszállva a kocsikról elgyalogoltak a st. denis-i basilikába és itt megtalálták zarándoklásuk célját, Leo utolsó örmény király síremlékét.

Mielőtt megtekinthették volna, papjuk kereszttel kezében imára hitta fel utazótársait s mindnyájan áldották az isteni Gondviselést, ki megérni engedte nekik e napot.

A síremlék, melyen nem látszanak az idők viszontaságai ép állapotban van.

Magas köemelvénnyel, hanyatt fekvő helyzetben ábrázolja Leo királyt fehér márványból, kinek megkoronázott feje párnán nyugszik, jobb kezében királyi-pálca, melynek két vége eltörött. Arczvonásai hiven tükrözik vissza azon szenvedéseket, melyeken keresztül ment; nyílt homloka bátorságáról tesz tanúságot s lábai alatt a két kis oroszán, jelvényei az erőnek.

A szobor 15 centiméternyi vastagságú fekete márvány-lapon van elhelyezve, melynek szélein köröskörül e sírirat olvasható: „Ci-gît très noble et excellent prince Lyon de Lysignan dernier roi du royaume d' Arménie, qui rendit l'ame a Dieu à Paris le vingt deuxième jour de novembre l'an de grace mille trois cents quatre-vingt-treize.“ — Itt nyugszik az igen nemes és kitűnő fejedelem Lusignan Leo Örményország utolsó királya, ki lelkét Istenének visszaadta Párisban a megváltás 1393 évében. November 22. —

Ugyanily értelmű az örmény szövegű sírirat is, mely a köemelvény közepén négy sort foglal el.

E síremlék, a királyi hamvakkal együtt, mint dr. Simay Jánosnak az „Armenia“ januári füzetében megjelent történethű

szikke is mondja, először Párisban, a coelestinusok templomában volt elhelyezve, később St. Denis-be vitetett át. *)

A lelkes örmények imájukat elvégezvén, körülállták a síremléket és meghallgatták vezetőpapjuk emlékbeszédét az örmény nemzet multjáról, egykori nagyságáról, a jelen szomorú helyzetről — melyben az orosz- is török kormányzat alatt nyögnek.

Igy ünnepelték meg a párisi örmények az 1886. május 16-át, kik Párisba visszatérve szeretettel búcsúztak el papjuktól, ki még azon nap visszatért Marseille-be hiveihez átadni a párisi hívek üdvözlését.

Az V. századbeli négy örmény történelem megírásának ideje.

Goriun. Mikor írta Goriun szent Meszrop életét? Meszropnak — ki 431-ben halt meg — életét ezen évnél előbb nem írta meg; mert Goriunt ennek megírására — mint ő maga is mondja — József, ki Meszrop halála után ezt a katkolikosai méltóságban követte — ösztönözte. E munka tehát 441-nél előbb nem íratott, 551-nél később pedig nem irattathatott, mivel József ezen időn túl már nem volt Örményországban. Ezenkívül Goriun iratában nagy dicsérettel szól Sziuni Vászágról; ezt azonban 450-en túl már nem lehetett volna meg.

De 441-től 450-ig kilenc év van; haladjunk ezen időközön keresztül sorban. Maga Goriun mondja, hogy Meszrop halálának napja évenként meg szokott ünnepeltetni; műve tehát nem irattathatott Meszrop halálának első évében. Hát talán 442-ben íratott? Ekkor sem; mert épen az ő elbeszélése szerint e szentnek sírhalma fölébe Ámátuni (Ama-duni) Váhán kápolnát és oltárt kezdett építeni... és így szükségkép eljut a 444-ik évhez. Ezen építménynek is azon-

*) Tableau succinct de l'histoire et de la littérature de l'Arménie Léon M. D. Alishan Venise 111. — Univers' Paris 1857. Arménie par M. Eugène Boré 95 l. — Esquisse de l'histoire de l'Arménie Chahnazarian Paris. 1856. 92 l.

ban olyan leírását adja, melyből azt lehet következtetni, hogy az nem rövid idő alatt készült el... A legrövidebb időt is véve tehát számításba, a mű 445 előtt nem íratott. E szerint ezen írat ideje bizonyosan 445-450 közé esik.

Azért nem csoda, hogy nemcsak Phárbi hanem Chorenei is szemök előtt tartják Goriun ezen kis könyvét és használják azt.

Éghise. Éghise maga mondja, hogy az általa előadott szerencsétlen esetek nyújtotta iszonyú látványnak szemtanúja volt. Ime az ő saját szavai: „Elbeszéljük a sok nyomort, melyekkel találkoztunk és a melyeket szemeinkel láttuk. Nem fogunk hallgatni, hanem elmondjuk igazságosan a dolgok kimenetelét; minket nem a találgató képzelés ösztönzött az írásra, hallomás nem indította tollunkat, — hanem a helyszínén történtek ezek és én magam láttam ezeket ki bátran szólva hallattam hangomat... Te pedig Chuzsig boldog vagy, ki még halálad előtt kifejezést adtál ezen véleményednek: Mindez rajtunk ismétlődni fog.“

Nem lehet bebizonyítani, hogy Éghise, Chorenei történelmét látta, vagy Phárbit olvasta volna.

Chorenei. Nem mondhatjuk hogy Chorenei abban az időben írta történelmét, meddig történelmének folyama terjed, vagis 441; mert ugyanezen időben a szerző Örményországon kívül volt. Ezen írat, — az ő saját tanúsága szerint — a szerző beteges életének estéjén keletkezett; miért is az (a munka) az író halálával áll kapcsolatban Phárbi levelében Chorenei halálát előbbre teszi; de e levél írásának ideje az V. század végére is eshetett, — azért biztos időpontot nem nyújt.

A mondott oknál fogva tehát más analogiahoz kell fordulnunk. Chorenei ezen művét Pákráduni Izsák kérésére írta meg; e herceg pedig, kihez munkájában gyakran intézi szavát, iratának kezdetétől végeig életben volt, úgy hogy az egész írat egy hozzá intézett levélnek tekinthető. — Azt pedig bizonyosan tudjuk, hogy Pákráduni Izsák 483-ban halt meg. E munka megírása tehát a mondott évnél előbb nem történhetett, hanem inkább valamivel később. Miután azt látjuk hogy a herceg más történelmi kéréssel is járult

a nagy szerzőhöz... és ez annak kérését teljesítvén, válaszó-lásakor történelme már készen volt. Miért is a mű megírásának idejét biztosan 480-ra tehetjük; de előbbre nem vihetjük; mert a szerzőnek a mű megírásakor öregnek kellett lenni..., és csak ezen időben lehetett egészen öreg az, ki 442-ben még virágzó korban Nyugaton tett tudományos út-jából Örményországba visszatért.

Phárbi. Mikor írta Phárbi történelmi művét? Nem kis haszon járul reánk abból, ha megtudjuk a megírás ide-jét; azért kísértsük meg ennek idejét lehetőleg kifürkészni.

A mű 484-nél előbb és 510-nél később nem íratott. A mondott évnél előbb azért nem íratott, mivel e történe-lem 484-ig terjed vagy is Mámigoni Váhán helytartóságá-nak kezdetéig; de 510-nél is később nem, mivel a mondott időben ugyanez a Váhán életben van, kinek parancsára írta meg munkáját, mely a helytartónak volt ajánlva.

De 485-től 510 26 év van; ez pedig nagy időköz. Valjon nem vagyunk-e képesek a megírás idejét kissé pon-tosabban meghatározni? Igen! Bizonyosan tudjuk, hogy a munka 486-ban még nem volt megírva, mivel Váhán hely-tartóságának elején az író Sziunikh tartományban tartozko-dott, és csak két év múlva hívta őtet be Váhán Sziunkh-ból. Váhán harcai befejezése után látta Phárbit első ízben. Miért is ennek 486 előtt ilyen megbízást nem adhatott.

Valjon nem mehetünk-e 486-nál tovább? Mehetünk; de sőt tovább is kell mennünk! Azt nem állítjuk, hogy Phárbi 487 vagy 488-nál elébb írta művét, mivel a munka csak Mántáguni Hovhán halála után íratott; Mántáguni pedig Phárbi történelmének egész folyama alatt nár nincs az élők között. Tizszernél is többször szól ezen patriárcháról, de mint megholtat mindig szent vagy boldog jelzővel illeti; Phárbi pedig e jelzőket, csak a holtakkal szemben szokta használni. Ezek szerint Phárbi történelmének megírása 488 után történt.

Igy többé-kevésbbé pontosan tudjuk hogy mikor írta történelmét Gorium, mikor Éghise és Chorenei és végre mi-kor Phárbi Lázár. Az az:

Gorium irt 445—450-ben.

Éghise 470—475-ben.

Chorenei 480-ban.

Phárbi 488—490-ben.

Agathangelost és Byzanti Faustot tartja szem előtt Goriun.

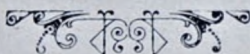
Agathangelost, Byzanti Faustot és Goriunt tartja szem előtt Chorenei.

Agathangelost, Byzanti Faustot és Choreneit tartja szem előtt Phárbi.

És így az V. század történelemiróinak pontos létrájával birunk, mely e századot három részre osztja: kezdet, közép és végre. Egyedül Éghise az, ki sehol sem tanusítja azt, hogy előtte irott történelmet használt volna, de őtet sem tartják mások szemök előtt. Éghise történelme elszigetelt.

A „Hántesz Amszoreah“ *) (Havi folyóirat) után.

SZONGOTT KRISTÓF.

Chorenei Mózes.

Irta GOVRIK GERGELY.

II.

Mult számunkban közlött általános szemle után, lássuk mit tartalmaz a nagy író munkája.

Három könyvre vagyis részre osztlik Chorenei Mózes Örményország történelme.

Az első könyv, melynek a történelemiró Nagy-Örményország nemzetségkönyve címet ad, a Pagrada herczeghez intézett levéllel kezdődik.

A forrásokról szólván elmondja, hogy inkább a chald és assyr forrásokat kellett volna követnie; mert ezen népek jobban öszvegyűjtötték a nemzeti emlékezetességeket; aztán ezen források nemcsak öszhangzóbbak, hanem azonosok is; de ő mégis inkább a görög történetírók nyomdokain járt; mert ezen nemzet fősége és tudománya uralta elméjét. És

*) E folyóiratot a bécsi mechtárista szerzet indította meg f. 1887. év elején.

méltán; mivel ezen nemzet minden bölcs anyja- és dajkájának nevezetik.

Bizonyára nagyon kíváncsi lett volna, hogy az író történelmében inkább nemzeti forrásokat használt volna; de ezekből ő keveset merített, vagy azért, mivel — mint mondja — „történt ugyan sok vitéz és nevezetes tett közöttünk is, melyek a történetírónak méltó tárgyat nyujthattak volna — bezzeg megbecsülték a chald-, assyr-, egyiptomi- és görög történetírók az ezekhez hasonló eseményeket; — de a mi fejedelmeinkben nem volt meg a dicsvágy, hogy neveiket, vitézségöket és emlékezetes tetteiket átadják az utódoknak;“ — vagy azért, mert ő ezeket nem úgy találta, mint szeretete volna.

Történetírónk katolikus püspök lévén, művében a szentírást akarta követni; miért is történelme a pátriarchákkal kezdődik és igyekszik a szentírás kortanát a külső írókkal összeegyeztetni. — Ezt tartalmazza Chorenei első könyvének nyolcz fejezete. A következő fejezettől kezdve Már Ábász-ból merít; innen szedi a nemzeti történet eseményeit és ismereteit. Eljut Váhe-ig, ki Nagy-Sándorral harczolván (330. Kr. előtt) életét és királyságát veszítette. Ezzel befejezi első könyvét.

Az örmény történelem középkorának nevezi a nagy író, munkájának második könyvét, mely az örmény történelemnek Nagy Sándortól Tiridatesig (Dertád, 326. Kr. e. — 337. Kr. u.) terjedő, szép és gazdag részét tartalmazza.

Minthogy az Arsacida (Árságuni) királyság N. Sándor halála után keletkezett, — szükségesnek tartja az író, a híres hódító halála- és királyságának eloszlásáról is említést tenni. — A parthus Arsaces (Árság) lerázza Maczedonia igáját — és a maczedoniakat Babylonból kiűzi. Ezt követi Artaxes (Ardasesz), ki után jött Nagy (hatodik) Arsaces vagy I. Mitridat (150 Kr. e.), ki az akkortáiban ösmeretes világ harmad részét birván, Valarsaces (Vágharság) fivérét tette Örményország királyává. . . . Ez nemcsak Örményország belső rendezésére fordít gondot, hanem hódításaival uralmát Pontus és Phrygiáig terjeszti ki. Ezeket elég részletesen adja elő Chorenei.

Már Ábász történelmi munkája, Valarsaces, Arsak nevű fiának uralkodásáig terjed; azért történelemírónk most más forrásokhoz fordul. Utazása közben az edessai könyvtárban megtalálta volt Africanus történelmét; azért innen szedi a nemzeti történelemre vonatkozó eseményeket. Ebből és más írókból folytatja a történelmet Tiridates-ig (337). — Azon eseményeket, melyeket előtte Lerubna, Agathangelos, Glak és mások már előadtak, ő csak röviden említi.

Erre általmegy a történelemíró harmadik könyvére, melynek ilyen nevet ad: Hazánk történelmének befejezése. Munkájának ezen része Tiridates halálától az író haláláig történt eseményeket tárgyalja (337—528). Ezen történelem egy kis része (alig 40—50 évvel) előtte történt, míg a nagyobb rész napjaira esvén, szemtanúja volt a történelemnek. Tehát szemével látja az örmény uralom és királyi szék megdültét; miért is az olyan dicsteljes történelmet keserű és szívdrengítő kesergéssel fejezi be.

Történetírónk mint okos és tudós férfiú, magától, minden bizonynyal csak korának történetét írta meg; ezt is igazságosan, megfontoltan és részrehajlás nélkül. A nemzet ősi történelmét, mint mondok, azon forrásokból gyűjtötte össze, melyeket történelmének folyamában egytől egyig meg is említ. Ezek közül fő és első Már Ábász, kit könyvében olykor szó szerint idéz, máskor csak szabadon közöl belőle. Úgy látszik, hogy ez (Már Ábász) Kr. e. 140—120-ban íratott görögül; ezt tartotta szem előtt Chorenei. Mózes első könyvének első fejezetétől, második könyve X-ik fejezetéig nem egyazon forrásból meritett. Miért is a Már Ábász-féle történelemnek ezen része nem bir mindenütt egyenlő hitelességgel. Azért, 1-ször abban, a mi Chorenei történetében a II. könyv első fejezetétől, a X-ik fejezeteig közölve van, Már Ábász nem csak mint történelemíró fordul elő, de egyúttal mint első forrás és I-ső Valarsaces, valamint I-ső Arsaces teteteinek kortársa. Azért ezekben annyi a történelmi valóság, mennyi szokott lenni például korunk történelmében, melyet kortársunk írt meg. — 2. Chorenei I-ső könyvének XIII. fejezetétől XXXII-ik fejezeteig (nehány közbeeső esemény kivételével) Már Ábász forrásul használta a babyloni és assyriai uralom levéltárait (Chor. I. könyv. XXI. fejezet

101. lap). És ez bizonyos annál is inkább, mivel, mint töredékeiből is látjuk, ezek azonosok azon történetírók történelmével, kik szintén az említett forrásokból merítettek. 3-szor. Az I-ső könyv IX-ik fejezetétől a XIII-ik fejezeteig (Háiktól Áramig) vagy is az assyr uralom kezdetéig, Már Ábász nyilvános forrását nem nevezi meg (mint világosan látjuk vallomásából, Chor. I. könyv. XIV. fej. 75—76. l.); miért különböző helyekről (Chor. I. k. XIV. 75 végén) és nagyobbára ismeretlen időben (de bizonyára Kr e. 330-nál előbb) írott s a chald hagyománnyal egyező mondákból kellett hogy kölcsönözze azokat. Hogy Már Ábász ezeket valósággal chald mondákból gyűjtötte, onnét is látszik, mert a chald történelemírókkal megegyeznek. Ezek a chald történelemírók pedig sok helyütt mondanak igazat, mi onnan is nyilvános, hogy a nemzeti elbeszélésekkel (l. Chor. I. könyv. XII. fejezetét és más helyeit), úgy szintén a földrajzi és geneologiai emlékekkel egyeznek.

Chorenei ezen jelentékeny munkája nem csak az örmény nemzet, hanem az európai tudósok előtt is méltó becsben részesült. Az örmény nemzet előtt oly nagy a hite, hogy valamint a görögöknél Herodot tartatik a történetírók atyjának, — úgy Chorenei, örmény nemzeti tudományos történelmével és tekintélyével az örmény történetírók atyja nevezetére érdemesült.

Telve vannak az utána élt történetírók a Choreneiről szóló dicséreték- és dicsőítésekkel. Így a többek között Eliseus, Phárbi Lázár (V. század), János Katholikos (VIII. század), Árdzruni Tamás (IX. sz.) Osámesian (XVII. sz.) és századunk majdnem minden történetírója.

Az, hogy minő tisztelettel viseltettek az európai tudósok Chorenei Mózes történelme iránt, nyilván látszik ezen munkának sok fordításából.

Az elsőt eszközölte a svéd Brenner. Ez, mint tudjuk, Jacinth Barth. János ármenista dominicanussal együtt Moszkvában fogságba jutott. Itt történetesen a dominicanus kezébe esett Chorenei, ki ezt megrövidítve latinra fordította. Brenner e művet jegyzetekkel ellátva 1723-ban kiadta Stockholmban.

Wisthon Vilmos, ki Madraszban az örmény Aghaferián fiainak angol tanítója volt, e családnál megtanulta az örmény nyelvet. Londonba visszatérvén, mindkét fiát Vilmost és Györgyet is megtanította az örmény nyelvre; most ezeknek első tettök az volt, hogy Choreneit latinra fordították, melyet ki is nyomattak Londonban 1726-ban.

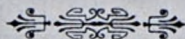
Francziára fordította Chorenei történelmét Leveillan, a párisi császári könyvtár örmény nyelv tanára. Ez két kiadást ért el; előbb Párisban 1836-ban és azután a szöveggel együtt 1841-ben Velenczében.

Olaszul szép fordítást adtak ki tudományos jegyzetekkel Velenczében 1841 és 1850-ben. A mondott városban, még egy más olasz fordítást is adott ki Capelletti armenista pap 1841-ben.

Oroszul két fordítás létezik; az elsőt csinálta János diaconus Pétervártt; a másikat Emin Megerdics tudós nyelvész Moszkvában 1858-ban.

Német nyelvre lefordította Choreneit Dr. Hunánián Pál bécsi mechitharista atya 1856-ban. Ezen igen szép jegyzetes fordítás azonban napvilágot nem láthatott az író közbejött halála miatt. Dr. Lauer német fordítása 1869-ben jelent meg Regensburgban.

Azért tartottuk szükségesnek ezen értekezést — mert szándékunkban van, ezen folyóirat hasábjain közre adni Chorenei Mózesnek, magyarázó jegyzetekkel ellátott magyar fordítását, mely szerkesztő-társam Szongott Kristóf szamosujvári gymn. tanár tollából került ki.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Költői irodalmunk egyik kiváló jelesének, Pátkánián Rafaelnek egy szép és hangulatteljes költeményét mutatván be szemlénk jelen füzetében, — alkalmat veszünk magunknak egyúttal a jelenkori örmény írók Tiflisz-ben (Georgia fővárosában) élő csoportjáról egész általánosságban elmondani egyet-mást az ugyanott élő német író Leist Arthur-nak a „Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes“ czimű lipcei folyóiratban közlött czikke nyomán.

Csaknem minden kiváló kaukazusi örmény író német egyetemen végzett és sok tekintetben a német szellem befolyása alatt áll. Ezen befolyásolás még az ötvenes években vette kezdetét, s a legelső örmény író, ki a német műveltség felé hajolt, a jeles és tudós Nazariáncz volt. Ő volt tulajdonképeni megindítója ezen áramlatnak, s valódi lelkesedéssel iparkodott ő az örmény ifjúság érdeklődését a német irodalom és tudományosság részére felkölteni. Törekvései nem maradtak siker nélkül, s az ő befolyása alatt felnőtt írói nemzedék csakugyan a német tudományt és irodalmat vette mérvadóul saját szellemi alkotásainál. Ezen írók köréhez tartozik a — tudunkkal — magyar nyelven még be nem mutatott Pátkánián Rafael is, ki az élő örmény költők sorában kiváló helyet foglal el. Ő maga úgy szolván egy költő-családból származik, mert már atyja, sőt nagyatyja is kitüntek költői tehetségük által. Tudományos képzettségét a dorpáti egyetemen nyerte, hol annak idejében még néhány más örmény ifjú is folytatta tanulmányait; kik maguk is különböző irányban tettek irodalmi kísérleteket. Pátkánián ifjú korában kétségkívül a német romantikai iskola befolyása alatt állt; arra mutatnak világosan akkori lyrai költeményei. Később, midőn már mélyebben pillanthatott be népe szellemébe, a tanköltészet terére lépett, — párosítva azt a satyricus iránynyal; azonkívül az eposz terén is működött. Ha hazájáról dalol, oly hangjai a fájdalomnak szólnak meg költészetében, minők rendszerint azok tulajdonát képezik, kik hazájuktól távol élnek. A mellett valóban művészi színezéssel festi ő Armenia természeti szépségeit, s épen elragadóvá válik, midőn a déli tájak pompás képeit s az Ararat magasztos fenségét ecseteli költeményeiben. Egyébiránt Pátkánián egyike a legnépszerűbb örmény költőknek, s dalai közül számos él a nép ajkán. A legutóbbi orosz-török háború alatt irt dalai anyanyira meguyerték a keleti örmények tetszését, hogy néhány hónap alatt 8000 példányban keltek el. Pátkánián satyráiban főleg a civilizatio léhaságai és felületességei ellen kel ki, melyek — úgy látszik — Keleten is mindinkább lábra kapnak. Ezek után még csak azt említjük meg, hogy Pátkánián korábban folyóiratokat is adott ki és hogy történeti eposzának tárgyai a hős: „Vártán Mamigonian halála,“ — ki a perzsák elleni szabadságharczban Örményország hadainak fővezére volt s nyolczvan éves korában keresztény seregeinek élén vitézől harczolva, 1036 társával együtt a csatatéren esett el. (451-ben).

Ábgár az első keresztény király. Az evangelium tana Örményországban mindjárt a Megváltó mennybemenetele után szent Tádé és Bertalan apostolok által hirdettetett. Jóllehet e szent férfiak prédikálására sokan tértek az örmények közül Krisztus hitére és megkeresztelkedtek, az üdvözítő keresztény vallás mindazáltal Nagy-Örményországban még ekkor mély gyökeret nem verhetett. Inkább

elterjedt és meghonosult az Kis-Örményországban, melynek Sebaste, Melitene és más városaiban az ifjú kereszténység két első századában az evangelium követéseért számosan vértanú halált szenvedtek; a mint erről bőven tanuskodik a római martyrologium. Egyébiránt első keresztény királya volt Armeniának, az Augustus és Tiberius római császárok korában élt Ábgár, ki főleg azon levelek miatt lett az egyház-történeti irodalomban nevezetessé, melyek állítólag közte és Krisztus Urunk közt váltattak volna, s mely levelezés Gelasius pápa által a 494. évi római zsinaton az apokriph iratok közé soroztatván, az egyház részéről el nem ismertett. — Edessában, a város levéltárában, a negyedik század elején fedezte fel Eusebius egyháztörténész és caesareai püspök a kérdésben forgó állítólagos levelezés syrus kéziratát, melyet görög nyelvre lefordítva egyháztörténetében kiadott. Ábgár király az idézett edessai kézirat szerint hosszas betegségtől gyötörtetve, külön követ által levelet küldött volna Krisztushoz, melyben kéri, hogy jöjjön hozzá s gyógyítaná őt meg; mire a Megváltó válaszában Ábgár hitét megdicsérve, kérelmét illetőleg azt felelte volna: hogy neki a zsidók országában kell teljesíteni mindazt, mi végett küldetett, azután visszatérnie Ahhoz, ki őtet küldte; de mihelyt ez megtörténend, tanítványai egyikét hozzá fogja küldeni, hogy őt meggyógyítsa, s vele és övéivel az élet tanát közölje, — a mi később be is következett. Ezenkívül az Eusebiusnál későbbi korban élt Chorenei Mózes szerint: Krisztus Urunk még egy kendőre csodaszerűen lenyomott arczképét is megküldte volna Abágárnak; mely utóbb Konstantinápolyba, innen pedig a római Szent-Szilveszter-egyházba avagy Genuába került légyen. — Nem hagyható ezek után említés nélkül, hogy az örmények általános megtérése a keresztény hitre még csak a negyedik században következett be, (Kr. után 305-ben) s hogy a nemzet hittérítő és egyházalapító apostola és első patriarchája: Világosító Szent Gergely volt, kit nyelvünkön Szurp Krikor Luszávorics-nak nevezünk, s kinek évenként visszatérő emlékűnnepét maiglan is a világ minden részében áhitatos kegyelettel üli meg az örmény!

Hágop pasa. Egy keresztény tisztviselőnek pénzügyministerré történt kinevezése (1886. december 28.) feljegyzésre méltó annál is inkább, mert ez példátlan eset Törökországban.

Az örmény Kázazián Hágop, ki néhány év óta a sultán házi pénztárának főnöke, — ennél számtalan hibát és visszaélést irtott ki gyökerestől, s üdvös javítást és gazdaságosabb rendszert hozott be... A sultán — tekintettel Hágop pasa tehetségeire — több alkalommal már ki akarta ezt pénzügyministerévé nevezni; de Kázazián nagy szerényen egy ízben sem fogadta el az ajánlatot, okul hozván fel azt, hogy nem képes két hivatallal járó felelősség terhét elvállalni; mert a sultán sem akarta magát azon kipótthatlan szolgálattól megfosztani, melyet a pasa, ki az uralkodó birtokainak is felügyelője volt — saját pénztárának tett.

Azonban a szomorú pénzügyi állapot gyors orvoslást követelt; azért a sultán, ki épen kezében forgatta a tehetséges pasa legujabb művét, mely az állami bevétel és kiadás mérlegének megállapítására vonatkozó tervezetről szólt — most kényszerítette Hágopot a felajánlott méltóság elvállalására.

Miután magok a ministerek is fölöttébb ohajtották, hogy Hágop pasa neveztessék ki a pénzügyministeri állásra, . . . végre engedett Kázázián a közohajtásnak és elvállalta a terhes állást. Azok, kik ismerik Hágop pasát, hiszik, hogy ez lelkiismeretes munkásságával ki fogja takarítani a közadók kezelésének Augiás istállóját.

Kineveztetéséről az európai sajtó (a hazai lapok jan. 15-én) a következő táviratot hozta: Nemcsak török körökben, de mindenfelé nagy várakozásokat kötnék az új török pénzügyminister, Hágop pasához, kit rendkívül komoly, tehetséges és becsületes embernek ismernek. Hágop gyökeres reformokat tervez. A pénzügyministeriumnak eddig rosszul alkalmazott 800 hivatalnokból 700-at más szolgálati ágakhoz szándékszik áthelyezni, hol azokra szükség van. Ellenőröket fog kinevezni, kik a kincstár minden bevételét és kiadását igazolni lesznek kötelesek. Ilyen ellenőrök a pénzügyek felügyeletére minden körletbe fognak kinevezetni. Hágop pasa oda fog hatni, hogy a hivatalnokok pontosan megkapják fizetéseiket s oly reformokat tervez, melyek azt czélozzák, hogy a török pénzügyi igazgatás európai színvonalra emeltesék. Igaz, hogy e tekintetben nemcsak tárgyi nehézségekkel, de személyes gyűlölködésekkel is meg fog kelleni küzdenie; ámde a sultán bizik benne és teljesen helyesli terveit!

ÖRMÉNY LAPOK SZEMLÉJE.

Irodalom. Hohánneszian Ábgár, az Árcákánkh (viszhang) szerkesztője mult 1886. évben egy szükséges vállalatot indított meg Németországban, Lipcsében. „Armenische Bibliothek“ (Örmény könyvtár, Hájgágán mádnátarán) cím alatt könyveket ad ki, melyeket örményből németre Leist Arthur armenista fordít. Ez a hasznos vállalat bizonyára nagy szolgálatot fog tenni az örmény irodalomnak. Az első füzet Pátkánián (Bádgánián) 3 elbeszélését tartalmazza. A második füzet tartalma következő: A nép dalnoka, Pátkánián Ráphael, Álisán Leont atya, Besigthásleán Mégérdics, Apovián Ch., Mechitarista congregatio, Ájvázovszky Gabriel püspök, Szuntugeánc Gábor. Örmény lapirodalom, A nép atyja. E két első kötetről már megtette ajánlatos véleményét a német sajtó (Berliner Zeitung, Litterarischer Merkur), melyet az „Árcákánkh“-ból átvenni érdemesnek tartunk: A lipcei Friedrich Wilhelm kir. könyvtár kiadásában nem rég látott napvilágot Hohánneszian Ábgár szerkesztette „Örmény könyvtár“-nak első kötete. Szerző az örmény irodalom újabb termékeit akarja — habár csak rész-

ben — Németországgal megismertetni; a czél dicséretre méltó, a vállalat pedig megérdemli, hogy minél nagyobb elterjedésnek örvendjen. Az első kötet Pátkánián Ráphael 3 szép regényét — melyeket Leist Arthur fordított németre — foglalja magában, oly regények, melyek bármely első rendű német írónak is becsületére válnának. Az elsőnek „Szomszédom,” a másodiknak „Nyílt udvar,” és a harmadiknak „El voltam jegyezve,” a czíme; különösen az utóbbi feltűnő csinos-kellemes színezése és a bonyolult ügyes kifejtése miatt. Mi sikert kívánunk ezen időszzerű vállalatnak, mely kétségkívül a közönség tetszésével találkozik főleg azért, hogy ez a „Könyvtár” feltárja előttünk az ajtot, melyen át az örmény nép sajátsgai- és életmódjával megismerkedhetünk, — mely népet ma-napig is nem kis figyelmére méltatta Germania.

Az örmény új irdalom ismeretlenül maradt a felvilágosult Európa előtt, — pedig az gazdag kincseket foglal magában, melyek csak ügyes kézre várakoztak, hogy ez azokat kiemelje és méltó módon megismertesse. Nehány hónappal ezelőtt Leist Arthur a „Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes” czímű heti lapban szép ciksortozatot tett közzé a mostani örmény irodalomról. Friedrich könyvtárus magára vállalta a Hohánneszian Ábgár által szerkesztett „Örmény könyvtár” kiadatását. Az érdemes vállalat első része meleg érdeklődést keltett. Hova tovább terjed és mindenütt a legnagyobb kíváncsiságot keltette fel. Adja Isten, hogy ez a „Könyvtár,” mely sok becses tárgyat akar közölni — a lehető hamar folytatassék. Litterarisch. M. — Arevelk. 843 sz. nov. 6. 1886.

Hohánneszian Ábgár szerkesztette „Örmény könyvtár” II. része is megjelent. A szerkesztő ebben megismertet minket az örmény nemzet dalnoka, Szájáth-Nováh-val, azután megmondja, hogy minő jelentősége van Örményországban a dalnokoknak. A második cikk szól Pátkánián (Bádgánián) költőről, kinek költeményeiből négy csodaszép verset közöl is. A harmadik cikk a költő és író Álisán Leont-tal foglalkozik, kinek dalai az örmény irodalom leg-szebb ékeül tekintetnek. Álisán a velencei mechtaristák elseje, ki néhány német fordítással is foglalkozott, ki mint geographus jelentékeny hírnévvel dicsekszik. A következő cikkek ezek: Örményország musaja, Besigthásleán Megerdics költőtől; a derék Aboveán tauár és írótl, egy gondos közlemény a mechtaristák congregatiojáról; irat az 1880-ban Tiflisben meghalt Ájvázovszky Gábrriel, Iberia és Imerethia érsekétől; dolgozat Szuntugeán Gábrriel- az örmény komedia megteremtőjétől, Örmény sajtó; a munkát bezárja a kulturáért vetélykedő és a nemzeti felvilágosodást terjesztő Kri-meán cikke, kit az örmények Hájrigh-nak (= hájr khághcrig, szírun, gám Bádgárelí tu dzér, kedves, szeretetre méltó atya; te tisztelatedre méltó öreg) neveznek. A legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe az „Örmény könyvtárt.” (Breslauer Zeitung 774. sz. — Arcákánkh).

Örmény ünnepély Amerikában. Annak, a ki 1886. nov. 8-án, (vasárnap délután) Neu-York város Kheszlérsz Hol nevű csinos épülete előtt haladt — füleit örmény nemzeti ének hangok ütötték meg. Ekkor tartotta az örmény egyesület auditoriuma megnyitásának ünnepélyét; ilyen fényes ünnepélyt az Egyesült Államokban örmények még nem tartottak; ennyi örményt együtt e világrész egy épülete sem látott. Kászabeán Háruthiun (Pascalis) elnök „Szerencsés megérkezést“ kívánva az ünnepélyt megnyitotta. . . . Itt nem szándéksom az ünnepély sorozatáról említést tenni, nem szólok arról sem, hogy némely szónok beszélt a régi örmények életéről, fényes multjuk-, szenvedéseik-, mult és jelen esélyeiről, hanem inkább kiragadok a sikerült beszédekből egy-egy szép mondatot: „A hazaszeretet — mondá egyik — nem ellenkezik a vallással.“ Azután példákkal bizonyította be, hogy a hazaszeretet elvét az evangeliumon kívül nemesak számtalan ártatlan szentesítette halálával, hanem Üdvözítőnk is életadó vérével. „A ki a hazát gyűlöli, az a Krisztus keresztyét és az evangeliumot nem tiszteli.“

Azután a szónok szavait a nőkhez intézte, midőn így szólt: „Ti vagytok a mi legnagyobb bizalmunk, ti nálunknál többel tartoztok a hazának; mert ti vagytok, kik nemzetszerető ivadékok fogtok nevelni a hazának.“ „Oltsátok — mondá — gyermekeitek szívébe a hazaszeretetet, midőn bölcsőik mellett ülve ringatjátok őket; mondjátok meg nekik, hogy hazátok az Oczéanon túl a Mászisz lábánál terül el; gédelgéseitek közepett tanítsátok meg őket hazaszeretetre és arra, hogy ne feledkezzenek meg azon országról, hol legelőször láttuk a napot.“

Egy másik szónok: Midőn hazátokból eltávoztatok — mondá — szülő anyátok (a haza) könyezve „jó utat“ kívánt nektek; menjetez mondá gyermekeim idegen országba, idegen földre, idegen ég alá lakni, de ne feledkezzetek meg anyátok-, hazátok- és országotokról.

Báron az egyesületet épülethez hasonlítottá, melynek alapjai mondá azon egyének, kik az egyesületet alapították. . . . Ha az épület valamely köve kihul helyéről, nyílt helyet hagy az épületen: úgy minden tag az egyesület épületén egy-egy kő, — melynek elcsúszásával habár szét nem oszlik az egyesület, de helye üresen marad. (Árvelk 1886. nov. 28. 867. sz.)

Thumáneanc Simon. E jelentékeny férfiú Teheránban járván, meglátogatta az örmény tanodát is.

Nemzetfelei megemlékezvén a jótékonyságukról híres Thumáneanc fivérekről, kik saját költségükön állítottak Taurisban (Táre-zsum) a leányok számára iskolát — ünnepélyes fogadtatásban részesítették.

A rendező bizottság éneket énekelt és dicsőítő beszédeket tartott örmény és franczia nyelven — tiszteletére; az ünnepély igen jó benyomást gyakorolt Thumáneanc-ra.

Az ünnepelt válaszoló beszédében kiemelte, hogy a tanulásnak az örmény nemzetre nézve nagy jelentősége van; azt is mondá, hogy a gazdagok élet-célja nem lehet más, mint a nemzeti tanintézetek felállítása.

Bár többen követnék Thumáneánc szép példáját!

Dádián Árakhel bej, ki igen nagy hivatalokat viselt Konstantinápolyban, meghalt 66 éves korában. Az örmény patriarcha temette el; reggel Krimeán Hájrig (ez kapott tavál előtt a Katholikos választáskor legtöbb szavazatot; az orosz kormány azonban Mákárt, Bessarabia érsekét nevezte ki) mondott misét az elhunytak lelki nyugalmaért; azután elkezdődött a temetés. Nár-Bej Choren érsek megható gyász-beszédében szónoki nyelven szólott a boldogultnak jelentékeny életéről és kiváló szolgálatairól, melyeket nemzetének és az országnak tett. . . .

A szemfedő végeit consulok és igen kitűnő állású férfiak vitték.

A sultán fájdalmas részvétét két testőre által fejezte ki (Árévelk 865. sz.)

Mit jelent a Dádián családnév? Miután a hazai lapok is felvetették e kérdést, szükségesnek tartjuk e név jelentéséről szólni. Dede török szó jelentése: nagy atya; (lásd Csákêrdsán Ephrem, Örmény-török szótár 359. lap). Erről tanuskodnak az Árévelk következő szavai is: Mincsev himá zsoghovurti mecs dád párên ipêr médz hájr gêkordzadzui, az az: A „dád“ szónak ma napság is a nép között nagy atya jelentése van. Régen azokban csak atyát jelent (ájñ zsámánágên ál ájt dád párên ipêr hájr kordzadzui). A vég ián örmény családnév képző és magyar jelentése: fi, mint például: Hágopián = Jakabfi. Tehát Dádián = Atya-fi. A hazai örmények e családot Hárénc (hájr örmény szó = atya), vagy Toto-bej (az új örményben átá. áthá atyát jelent, a török bej jelentése: nemes, szabad, úr, fejedelem) névvel nevezték.

A dád szó több más nyelvfajban is divatozik kisebb-nagyobb módosítással, milyenek a hellen: *άτα*; a magyar: atya, tata; szláv: otacz, vagy otec; lapp: attye, goth: atta, tatár-török: ata, szánszkrit: tátász, csuvasz: atte, angol: dad, daddy, czigány: dádé.

Lézu. Dervisián Szeráphin tudós orientalista munkatársunk, folyó év január elején Konstantinápolyban Lézu (Nyelv) czím alatt örmény tudományos havi folyóiratot indított meg. Az első szám érdekes tartalma következő: „Vallás és tudomány. Nyelv. Gyermeknevelészet. Nyelvbúvárlat: Armeniaca. Török nyelv. Történelem. Költészet. A zarándok éjszakái. Fülemlile. Egy egyházi nyelvész. Idegen és hibás szólamok. Új havi folyóirat.“ Ezen utolsó czikk a mi folyóiratunkról szól.

Armenia. Marseilleben (Francziaország) hetenként kétszer megjelenő „Armenia“ czímű örmény lap, — melyet Portoukalian M.

szerkeszt, 44-ik száma (1887. jan. 10.) elég részletesen ismerteti folyóiratunkat.

Meszrop-féle iskola (Meszrobián várdésán). Szbarthálián János efendi Smyrnában nagyszerű iskolát épített, melynek költsége 8000 török aranyba (80.000 frt) került. Ezen, az örmény nemzetnek ajándékozott új iskola megnyitási ünnepélye 1886. nov. 30-án vasárnap tartatott meg. Az épület szépen volt feldisítve; nagyon sokan voltak jelen. Az első szónok maga Szbartálián volt, ki hatásos beszédében a többek között úgy nyilatkozott, hogy nem csak épületet ad a nemzetnek, hanem ezután is törekedni fog arra, hogy a Musák e hajléka folyton-folyvást előhaladjon. . . Gyönyörű beszédéből itt csak néhány szép mondatot közlök: „Igyekezzünk, hogy el ne maradjunk az előhaladt nemzetektől.“ „Az erény a munkásságban áll.“ „Ne mondja senki, hogy ő mire sem képes; mert mindenki tehet valamit a közért.“ „Ha boldogok akarunk lenni — tegyünk egymásért jót.“ „Istent szeretni, szeretni a nemzetet, szeretni az uralkodót, kinek alattvalói vagyunk — mindenkinek szent és elodázhatlan kötelessége.“ . . . Azután ezüst tálczán átadta a kulcsokat az igazgató Melchisedek püspöknek. Az igazgató átvévén a kulcsokat, megcsókolja Szbartálián homlokát és így szól: „Megcsókolom azt a homlokot, mely nem csak tanácskozik, de izzad is az örmény nemzedék jelene és jövőjeért,“ azután fenn tartva kezében a kulcsokat így folytatta: „Szbarthálián efendi nem egyszerűen e vas kulcsokat, hanem ezekkel együtt szívét is adta a nemzetnek; azért e kulcsok és a nagyszerű épület szíve nyilvánulásának jelei; azt mondá, hogy: minden szívnek, mely a nemzetnek van ajánlva, mindig külső jelekkel is kell birnia . . . és ezen jelek nagysága függ a szív nagyságától; nemcsak az anyagi nagy áldozatoknak, nemcsak a nemzeti nagy intézményeknek, hanem a vetélynek is, mely szent törekvéssel igyekszik a nemzeti becsületet növelni, a nemzeti jólét felett érzett örömmel, a nemzetért hullatott könnyecseknek is megvan a maga jelentősége, becse.“ . . .

Most a görög metropolita emelkedett fel és így szólott az ünnepelthez: „Kegyed elhunyt fivérével együtt nem rég korodát épített a testi egészség számára — most pedig tanodát alapított az értelmi egészség számára. Legyen örökké áldott.“

Az ünnepélyt a helytartó zárta be következő szavakkal: „A sultán ő felsége örvend, midőn látja, hogy fiai, alattvalói munkálkodnak, előre haladnak. Kegyed János efendi megkoszoruzza ezen nagyszerű tettel sultán ő felségének kívánságait; azért köteles köszönetet mondok Kegyednek és kifejezést adok örömömnél, melyet érzek segélyes törekvései felett.“ (Arev. 1886. nov. 21. 881. sz.)

HAZAI LAPOK NYILATKOZATAI AZ „ARMENIA“-RÓL.

Pesti Napló (1887. január 5-én 4. sz.): Armenia. Magyar-örmény havi szemle. Első évfolyam, 1887. első füzet. E füzettel egy igen érdekes új havi folyóirat indul meg, melynek célja általában az ősrégi örmény nép tudományának magyar nyelven való művelése; de különösen a hazánk földén élő s a magyarságba immár teljesen beolvadt örmény eredetű lakosság régi és újabb állapotainak, vegyes multjuk s jellemők ismertetése. E végre számos kiváló kül- és belföldi munkatárs sorakozik a vállalat köré. Mindjárt az első szám igen sok tanulságosat tartalmaz. Az első cikk dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő és ismert író tollából került ki, s az örmények szereplését Buda visszafoglalásánál ecseteli. Az igen jól írt történelmi tanulmány érdekesen világítja meg a szolgálatokat, melyeket a Budán levő örmény kereskedők az ostromló hadaknak tettek. Ezután dr. Pátrubány Lukács az erdélyi örmény családnevekkel foglalkozik kultur-történeti szempontból. Fáraó Simon az örmény betűk feltalálásáról, Govrik G. Choreneiről értekezik. Kisebb közlemények és örmény lap szemle zárja be a füzetet. A vállalat megérdemli a támogatást, mert kétségtelenül becses adalékokat fog nyújtani a magyarság egyik elemének régi és modern állapotai ismertetéséhez.

Kolozsvár (1887. január 3. 7. sz.): „Armenia“ ily című magyar-örmény havi szemlének vettük januári füzetét, mely a vállalat első száma. A Govrik G. és Szongott K. szerkesztésében megjelent füzetről elismerőleg nyilatkozhatunk, Cikkeket közöl dr. Molnár Antaltól („Örmények Buda visszafoglalásánál.“) és a t. Kisebb közlemény nyolcz van a füzetben, szóval oly tartalom, mely az első füzetet előnyös oldalról mutatja be. A vállalat figyelemre méltó, tartalma gondos és becses. Ajánljuk a közönség figyelmébe.

Nemzet (1561 — 3 — jan. 4. sz.): Az a magyar-örmény tudományos folyóirat, melynek indulásáról már eleve megemlékeztünk, végre megjelent „Armenia“ címmel. Az örmény irodalom és tudományosság ismertetését tűzte ki feladatául a havi folyóirat, melynek első száma igen érdekes közleményekkel jelent meg. Dr. Molnár Antal az örmények szerepléséről ír Buda visszafoglalásánál igen érdekes és alapos tanulmányt. Dr. Simay János, az utolsó örmény királyról cikkezik. Számos apró közlemény és rovat élénkíti még ezenkívül a folyóiratot, melynek két közleményét („Örmények Buda visszafoglalásánál“ és „Az erdélyi örmény családnevek kultur-történeti szempontból“ írta dr. Pátrubány Lukács), érdekesnek látjuk itt egész terjedelmében átvenni, miután az örményeknek magyarországi szereplésére érdekes világot vetnek.

Magyar Állam (jan. 5. 5—8312. sz.): „Armenia magyar-örmény havi szemle.“ A folyóirat célja tudományos alapokra fektetve megismertetni a magyar olvasó közönséggel az örmény kultúra vívmányait, hogy összekötő kapcsolatot képezzen a magyar és örmény irodalom között. Tartalmas első számába dr. Molnár Antal, dr. Pátrubány, Szongott Kristóf és a t. irtak cikkeket.

Egyetértés (8. sz. 1887. január 9.): Az Armenia első száma megjelent Szamosujvárt. Az új havi folyóirat célja az örmény és magyar irodalom közötti kapcsolatot létesíteni és az örmény kultúrát a magyar közönségnek is bemutatni. Első füzetében közérdekű közleményekből van összeállítva. A nagyobb cikkeken kívül számos apró közlemény és rovat élénkíti a folyóiratot.

A Függetlenség, melynek 3. száma (1887. január 4.) „Hol laknak a leggazdagabb örmények“ című cikkünket egész terjedelmében átalvete, — folyóiratunkat tartalmasnak nevezi.

Fővárosi Lapok (4. sz. jan. 4. 1887.) folyóiratunk ismertetését így végzi: Kisebb közlések és örmény lapok szemléje fejezik be az érdekesen összeállított füzet tartalmát.

Aradi Közlöny (1887. jan. 5. 4. sz.): „Armenia“ cím alatt jelent meg Szamosujvárt az általunk jelzett magyar-örmény havi szemle első száma: Govrik Gergely és Szongott Kristóf szerkesztésében. A füzet igen érdekes tartalma és teljesen megfelelő ama várakozásoknak, melyeket hozzá kötöttünk. A füzet közöl közérdekű cikkeket az örmény föld- és népének, valamint a hazai örmények régi és újabkori állapotáról és lehetőleg felkarolja azt az anyagot, mely a hazai örmények viszonyai és történelméről ad felvilágosítást, vonzó alakban, miről munkatársai adnak garantált. A füzet bő tartalma a következő: Előfizetési felhívás. Dr. Molnár Antal: Örmények Buda visszafoglalásánál. Dr. Pátrubány Lukács: Az erdélyi örmény családnevek kultur-történeti szempontból. Szongott Kristóf: Az Armenia, a magyar-örmények és az „Erdélyrészi magy. közm. egyesület.“ Dr. Simay János: Az utolsó örmény király. Fáraó Simon: Az örmény betűk feltalálása. Govrik Gergely: Chorenei Mózes. Sz. K.: Hol laknak a leggazdagabb örmények? Kisebb közlemények: A párisi örmény egyletből. Báthory ünnepély Szamosujvárt. Építészeti emlékek a középkorból. Könyvnyomtatás az örményeknél. Mythologia. Statistica. Az örmények ókori életmódja. A velencei örmény kath. szerzetesek. Örmény lapok szemléje: Kiepert az örmények között. Művészet. Melikoff Loris. Iskola. Zene. — Az érdekes folyóiratot ajánljuk a közönség figyelmébe, melyet teljesen megérdemel.

Kolozsvári Közlöny (1886. nov. 21. 267. sz.): Armenia (Egy okos vállalatról.) Szamosujvárt, az erdélyrészi örmények metro-

polisában, okos és szükséges vállalat indul meg a jövő 1887-ik év jan. havában „Armenia“ czímmel, egy oly örmény-magyar folyóirat, melynek czélja Magyarországgal az örmény nép irodalmának történetét, jelen állapotát, sok szép régi és új termékeit megismertetni.

Az örmény nép történetében a beköltözés korabeli magyarok homályban levő historiájára sok becses adat van. Nehányat fel is dolgoztak történészeink. Hasznos is hát, s örvendetes is, ha e gazdag kedélyvel megáldott népnek történeti multját és irodalmi produkezióit mi magyar nyelven megismerjük. Majdnem csodálatos dolog, hogy daczára azon sok századéves összeköttetésnek, melyben a nálunk tekintélyes számban honosult örmény fajjal vagyunk, még csak most ébrednek arra a tudatra, hogy gazdag irodalmukat azon nyelven ismestessék meg, mely most már az ő nyelvük is lett: magyarul t. i. Ismerjük a tótok, rácok, oláhok, palócok, horvátok stb. irodalmát, többé-kevésbbé a czirilleket, ruténeket, zsidókat, sőt a máramarosi oroszokat is, egyedül az örményekéről nem tudunk jó formán semmit, a kik pedig legközelebb valók hozzáuk ez ország minden nemzetiségei között. Az az eszme tehát, hogy az örmény irodalom rendes havi folyóiratban magyar nyelven bemutatassék, pártolásra méltó, okos és szükséges idea, melyet örömmel adunk ezennel köztudomásra.

Hogy a vállalat nemcsak az örmény nép körében fog pártolásra találni, előre látható. A magyar olvasó közönség mindig szívesen látta az apró-cseprő ismertetéseket, vázlatokat, néprajzi jellemző adatokat, melyek az örményekről itt-ott magyar nyelven megjelentek, s szívesen látta a nép fejlődését, előmerte kiválóan bő humorát és vidám, angolos kedélyét, mely más különben e csendes, feltűnést kerülő népfajt jellemzi. Történeti multja iránt viszont természetes az érdeklődés. Résztvettek minden örömlükben és szomorúságunkban évszázadok óta, s e kevert nyelvű hazában három század év óta azon kevesekhez tartoznak, a kik soha akkor, midőn súlyosan nehezedett reánk az Isten keze, nem hagytak el a gyászunkban.

Akarjuk tehát és már rég szerettük volna közelebből ismerni az örmény népet irodalmában, mely a faj jellemző tulajdonságainak a szellemi, tehát maradandó téren, a kifejeződése.

Ismételten üdvözljük tehát az eszmét, s hiveinek kitartást kívánunk. A vállalatot pedig meleg figyelembe ajánljuk.

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:

GOVRIK GERGELY és SZONGOTT KRISTÓF.

Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda Szamosujvárt.